

Lelja Dobronić

CRKVICA SV. PETRA POD KAMENOM



Sv. Petar pod Kamenom, pročelje. Snimila: L. Dobronić

Na istočnoj strani današnjega velikog Splita, uz Kamenski put, iza novih kuća (oko broja 47) među loše uređenim vrtovima i gospodarskim zgradama nalazi se crkvice sv. Petra. Samo nekoliko koraka od nje, prema zapadnoj strani, započinje provalija nastala u novije doba kopanjem materijala za izradbu opeka. Tako je crkvice sv. Petra pod Kamenom jedva pristupačna, a i ugrožena je opasnošću da se odroni brijeg.

Crkvice je malena, jednobrodna, s polukružnom apsidom. Apsida je prekrita starim kamenim pločama, a crkvena lađa novim crijepom. Krovom je ipak donekle zaštićena. Pripada župi koju vode oci karmelićani. Iako je neugledna, zaslužuje pažnju konzervatora, svakako veću negoli ju je imala do sada.

Okolni stanovnici ne znaju kada je crkvice sagrađena. Neki od njih misle da je stara tri stotine godina.

Crkvicu sv. Petra kod naselja Kamena uključio je Tomislav Marasović u svoj rad: Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji.¹⁾ Pošto je spomenuo dvije crkvice na Pagu koje imaju niše u unutrašnjosti na bočnim zidovima, autor izrijeком kaže: »U istu tipsku grupu trebalo bi ubrojiti i sasvim neobrađenu crkvu sv. Petra kod naselja Kamen u splitskom polju. Ta je građevina u cjelini sačuvala polukružnu apsidu, dok su dva para polupilona uz bočne zidove u unutrašnjosti, koji ukazuju na izvorne niše, i vjerojatno pojasnice uz izvorni bačvasti svod (koji je porušen) sačuvani samo u donjim dijelovima.« Autor uz ovaj tekst ne donosi tlocrt ni fotografije, kako to čini za druge objekte. Jasno je iz cjeline njegove radnje da ovu crkvicu svrstava među predromaničke, tj. starohrvatske građevine. Nije se osvrnuo na radove Lovre Katića (Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine, Starohrvatska prosvjeta, III s., sv. 5, Zagreb 1956) i Nevenke Božanić-Bezić (Žrnovnički spomenici. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 16, Split 1966) u koje je uvrštena i ova crkvice.

Istraživanja srednjovjekovnog viteškog reda templara na području današnje SR Hrvatske²⁾ potakla su ponovno pitanje nastanka, dakle i starosti, crkvice sv. Petra pod Kamenom.

Odavno je poznato da su templari imali u Dalmaciji glavno svoje sjedište u Vrani nedaleko od Biograda. Ostalo je nezapaženo da su vranski templari posjedovali nekretnine izvan svojih zemalja u Ravnim kotarima. O tome se može doznati iz isprave koja je napisana 11. svibnja 1227. u biskupskom dvoru u Splitu.³⁾ Budući da su podaci iz te isprave vrlo zanimljivi za naš problem, donosimo je u cijelosti (u prijevodu s latinskog).

»Godine od Gospodinova utjelovljenja 1227, indikcije XV, mjeseca svibnja, dana jedanaestog. U vrijeme uzvišenoga gospodina Guncela, nadbiskupa splitskog, svijetlog kneza Grgura, i za uprave unuka Dujmovih.

Kad je između braće reda Vojske hrama u Vrani i Formina, unuka Petra Strezija, i drugih skrbnika crkve sv. Petra od Bade nastalo prepiranje, i pravda se vukla sve do apostolske stolice, na osnovu tada dobivenog dokumenta templari su zahtijevali da im Formin i drugi skrbnici rečenu crkvu s njenim pripadnostima vrate u cijelosti, putem zastupnika njihove stvari gospodina Petra, kapelana i njihova subrata, i plemića Jurja njihova suca. Tome se protivio Formin s ostalim skrbnicima govoreći da su templari već pravno lišeni spomenute crkve, jer su već dulje vrijeme ostavili tu crkvu bez službe Božje i ljudske brige praznu i napuštenu, pogazivši time glavni uvjet pogodbe, pod kojim je Petar Strezije, graditelj i začetnik ove crkve (spac. aut.), nju dao rečenim templarima. Dok su se oni tako svađali, gospodin Guncel, spomenuti nadbiskup, postavivši se među njih u nazočnosti dolje potpisanih plemića moleći i opominjući je zahtijevao da se — utišavši sva prepiranja koja su imali ili kanili imati — mirno i miroljubivo međusobno sporazumiju. Zahvalno

prihvaćajući njegovu opomenu obadvije strane pružile su nadbiskupu desnice, da će na sve pristati što god nadbiskup s ostalim plemićima odluči da se između njih provede. Oni su tada dovršivši savjetovanje odlučili da rečeni Formin i drugi skrbnici vrate templarima spomenutu crkvu sv. Petra sa svim njenim pripadnostima čitavu i nepovrijeđenu, i da ništa od njenog prava ne oduzmu niti kakvu štetu nanesu, već da je kao pravi skrbnici uvijek podržavaju i brane; templari pak, da je nikad više, kao sada, ne ostave napuštenu, već da svakog dana tamo slave službu Božju, i da nikad ne dopuste da ona bude bez čovjeka. Ako iskrsne kakvo pitanje o njoj ili o njenim stvarima, ima se raspraviti i dovršiti samo pred prelatima splitske crkve. Ako koja od stranaka pokuša odstupiti od te korisne odluke, neka zahvaćena vezom ekskomunikacije bude trajno lišena svog prava.

Posjed rečene crkve jest:

Najprije kuća s cijelim dvorom ispred nje, sve zemlje okolo. Od zemlje Svetog Lovre od Bade do zemlje Zimene, tako put koji ide do Vade (Bade) sve do puta kojim se ide do kamena. Zemlja pod istim kamenom blizu Miha Kavane i blizu zemlje Svetog Ilije i blizu zemlje sina Venture; idući u Storučac zemlja koju okopava Bogdan blizu zemlje Svetog Ilije i blizu zemlje Zimene; u dolini zemlja koju ima Strezije. Kod močvare zemlja blizu zemlje Mahaza i blizu zemlje Deše Torice. Kod crnog gloga zemlja blizu zemalja Svetog Nikole i blizu zemlje Grude. Kod Bade zemlja koju je dao Formin Konstantinov blizu zemlje Rizija, i druga zemlja kod rogača koju je dao isti Formin, od koje polovicu ima žena Rizijeva. Kod Hlapog dola zemlja koju je zasadio postolar Girardin blizu zemalja Svetog Benedikta i blizu zemalja Giusta. Kod Bisol dolca zemlja zasađena blizu zemlje Lanze i blizu zemlje Deše Kristinovog. Vrt kod Svetog Maura blizu kuće hospitalaca. — Osim toga od otkupa kuća od grada i od zemljišta pod Subići i od svih drugih dugova templari će imati dva dijela, a Formin treći.

Ovo je sačinjeno u dvoru rečenoga nadbiskupa uz njegovo posredovanje i uz posredovanje plemića s poštovanim Stefaninom i Mihom sucima, Dragom Primože, Lukarom Strezijevim, Dujmom Formino, Grube Sibetom i mnogim drugima. A ja Toma, svećenik (općine) splitske, zakleti notar, po nalogu nadbiskupa i po volji rečenih plemića i prema riječi obiju stranaka napisao sam i potvrdio snagom uobičajenog znaka.«

Ovoj ispravi i ne treba komentar jer je njome jasno razložen tijek događaja oko crkve sv. Petra od Bade: Petar Strezije bio je njen »graditelj i začetnik«, dao ju je templarima iz Vrane. Oni se nisu dovoljno brinuli za nju, pa ju je zato Petrov unuk Formin htio templarima oduzeti. Spor je završio nagodbom pred splitskim nadbiskupom 1227.

Glavno je tu, dakako, pitanje koja je to crkva sv. Petra od Bade jer lokalitet imenom Bade danas nije poznat.

Toponimiju Splita i splitske okolice detaljno je istraživao Petar Skok i objavio u svom radu »Postanak Splita«. ⁴⁾ On je utvrdio da je »flumen Badi (Bade ili Vade) današnja Žrnovnica, rijeka kamenita, od starocrkvenoslovenskog Žerny — kamen. Kako je tu prema opisu Ivaniševićevu mnogo 'badi ili zadiva, grebena od stinica', oba naziva karakterišu na jednak način tu rijeku«. U blizini Bade-Žrnovnice u ispravi se spominje »kamen«. I doista, istočno od Splita, a blizu rijeke Žrnovnice, po »kamenu«

dobilo je naziv današnje naselje Kamen. U ispravi je spomenut i »put koji ide od Bade sve do puta kojim se ide do kamena«; dakle, Bade (Žrnovica) i Kamen su u blizini, a do njih vodi više putova. Današnji Kamenski put vodi prema Kamenu, a uza nj stoji crkvice sv. Petra. Tako su toponomastička istraživanja Petra Skoka, provedena prije više desetljeća, omogućila da se dozna kako se isprava o crkvi sv. Petra od Bade odnosi na crkvicu pod Kamenom. To potkrepljuje i podatak iz iste isprave da se jedna od zemalja crkve sv. Petra protezala do zemlje crkve sv. Lovre od Bade, što se prema M. Ivaniševiću⁵⁾ odnosi na starokršćansku baziliku sv. Lovre u Stobreču. Sve ovo odgovara situaciji na terenu.

Crkvice sv. Petra, prema tome, pripada među malobrojne srednjovjekovne građevine za koje možemo znati tko ih je dao sagraditi, za koga i otprilike kada. Osnivač crkve bio je Petar Strezije koji ju je posvetio svom nebeskom imenjaku sv. Petru. On je bio djed Formina koji je vodio spor s templarima jer nisu poštivali pogodbu s djedom. Formin je sudjelovao u okončanju spora 1227, pa se može pretpostaviti da je njegov djed crkvu sagradio pedesetak godina prije (ako se računa po jedna generacija svakih dvadeset i pet godina). Zaključiti se može da je crkvice sagrađena oko 1175, pa je stara preko osam stotina godina. Ona, dakle, ne može biti predromanička, već romanička građevina, što je uočila: N. Božanić-Bezić. Zavrđuje da se zaštiti od propasti, osobito s obzirom na svoj dokumentirani nastanak, to više što je dvor templara, koji se nalazio uz nju, već odavno nestao. A spomenici templara u našoj su zemlji vrlo rijetki.

BILJEŠKE:

- 1) U knjizi: Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, Split 1978.
- 2) Lelja Dobronić, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkrilaca u Hrvatskoj, JAZU, posebno izdanje, Zagreb, 1984.
- 3) T. Smičiklas, Codex diplomaticus, sv. III, p. 267 doc. 240.
- 4) Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. I, Dubrovnik 1952, str. 44.
- 5) Podatke zahvaljujem akademiku Cvitu Fiskoviću i dru Željku Rapaniću.

